

VALA, J. *Didaktika literární výchovy. Vybrané kapitoly pro učitele základní školy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2017.

VOTÁPKOVÁ, D. a kol. (eds.). *Průvodce pro učitele badatelsky orientovaným vyučováním*. Praha: Vzdělávací centrum TEREZA, 2022.

ZORMANOVÁ, L. Výukové metody v pedagogice: Třífázový model učení. In: Metodický portál RVP.cz, 2012. [online] Dostupné z <<https://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/16247/vyukove-metody-v-pedagogice>>.

PRAMENY

BALÁŽ, M. – KYSELOVÁ, G. – ŠLAJCH, V. *Štefánik*. Praha: Labyrint, 2021.

MEDEK, R. *Anabase: román z války*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1928. [online] Dostupné z <<https://ndk.cz/view/uuid:b7c87340-43bc-11e8-bef9-005056827e51?page=uuid:cc53a210-68c1-11e8-bfeb-5ef3fc9bb22f>>.

PAVEL, A. Generál Štefánik mezi námi. *Československý voják*, 1919, č. 24, roč. 2, s. 4–8.

Z nové umělecké literatury

Vyjádřit svoji zkušenost

Nad knihami poezie Yvety Shanfeldové, Lenky Chýle a Luboše Svobody

Martin Lukáš, ÚČL AV ČR v Praze

m.lukas@centrum.cz

Klíčová slova: Yveta Shanfeldová, Lenka Chýle, Luboš Svoboda, česká poezie, zkušenost

Key words: Yveta Shanfeldová, Lenka Chýle, Luboš Svoboda, Czech poetry, experience

Expressing One's Own Experience. Notes on the Poetry of Yveta Shanfeldová, Lenka Chýle and Luboš Svoboda

The article discusses three poetry collections, i.e., Yveta Shanfeldová's *Výstava posedlostí*, Lenka Chýle's *Raná*, and Luboš Svoboda's *Koleje jsou pevně přibité k vidění*, all of which were published in 2024. For Yveta Shanfeldová, to dwell inside her native language when writing poetry is to exist in a more complete manner. Lenka Chýle rewrote her personal diary of a shepherd into a revealing lyrical diary of how to cope with a life crisis. Luboš Svoboda experimented with a VR headset to expand his imagination. Each of these authors seeks to express their own experience to better understand what it is like to be a human being.

Zkušenost autora či autorky se v poezii uplatňuje nevyhnutelně a význačně, jakkoli dalekosáhle byla proměněna v literaturu. Někdy je však zdůrazněna, stává se vlastním tématem a autor či autorka ji podávají jako to, co se skutečně stalo a co lze – zdánlivě paradoxně – vyslovit adekvátněji a pochopit naléhavěji prostřednictvím básnické promluvy.

1. Pobývání v mateřštině

Básnířka, prozaička a překladatelka **Yveta Shanfeldová** (*1957) v dosavadních šesti básnických knihách¹ sleduje zkušenost emigrantky,² pro kterou pobyt za hranicemi rodné země představuje celoživotní výzvu. Zatímco v angličtině prožívá každodennost, v češtině píše verše. S rodným jazykem se setkává mnohem častěji v psané než mluvené podobě, i proto snad cítí a slyší jeho významy, zvuk a rytmus ostřeji než většina domácích autorů a autorek, která není nucena přecházet mezi jazyky a neustále je mezi sebou srovnávat. Čeština je pro Shanfeldovou hmatatelným, ale unikavým prostorem melancholického snění i nostalgického toužení.³ S každou další vydanou knihou proniká její zkušenost do veršů nápadněji, osobitěji.

V aktuální sbírce *Výstava posedlostí* (2024) najdeme vedle četných evokací komplexních myšlenkových pochodů i lyrické záznamy uplynulých okamžiků, pokusy o vystižení jejich nálady, respektive proniknutí jejich smyslu. Příkladem budiž líčení cesty automobilem, v němž zdánlivě nepodstatné detaily a atmosférické údaje, jindy bezpříznakové průvodní okolnosti, odrážejí rozpoložení mluvčí básně:

Jeli jsme do Kanady tátovi na pohřeb a cestou jsme se zastavili v Clarks Summit na nudle se zeleninou v čínském krámku. Hrál si v něm dítě. Za několik hodin, už v noci, jsme překročili hranici, začalo sněžit, kolem vodopádů, noc byla plná chundelatých oranžových mraků, na oknech auta se rozpíjely velké vločky, podél vozovky se tvořily čvachtavé sněhové závěje. Nebyl to tichý sníh, ale ten, co zvoní. Ještě to ráno, než jsme se vydali na cestu, jsem se rozhodla, že onemocním, a celou dobu se ze mě pak řinul sopel a slzy a z nebe kanadský oranžový sníh, který voněl radostí a steskem a výfuky končící věčnosti podél jezera.

Mám ráda stromy i jejich ničení, pády, rozštěpení vichrem.⁴

Autorka zlomový okamžik života (úmrtí rodiče a vyrovnávání se s ním) předvádí v jeho nastávání, jako součást života, který pro nejbližší pozůstalé poněkud paradoxně plyne dál navzdory ztrátě. Mluvčí shledává, že na ni doléhá dalekosáhlá změna, ale přicházejícímu žalu zatím odolává setrvačností existence, dosud neschopná, nebo neochotná uvědomit si všechno, jak to autorka lapidárně formulovala v jiné básni: *každé pochopení / je slastné, pokud není úplné.⁵*

Většina básní *Výstavy posedlostí* však není tak přímočará a srozumitelná, zkušenost v nich nepředstavuje zřetelný předmět výpovědi. Co autorka prožila, je tentokrát

¹ V češtině jí vyšly sbírky *Noční krční hřídle* (Brno: Host, 2006), *Místo neděle* (Brno – Zlín: Martin Stöhr, 2008), *Nahmatávání dna* (Vsetín: Malina, 2012), *Máme to ještě lehké, jak jednou bude jasné* (Praha: Dybbuk, 2017), *Skromná místa nespání* (Praha: Dybbuk, 2020) a *Výstava posedlostí* (Praha: Odeon, 2024). Hledání identity v cizím prostředí, které se jí stalo novým domovem, zachytila v deníkové próze *Americký román* (Hradec Králové: Milan Hodek – Paper Jam, 2020).

² Autorka narozená v Praze emigrovala roku 1976 do Kanady, následující rok přesídlila do USA. Žije v New Jersey. Vystudovala klavír na Pražské konzervatoři u Arnoštky Grünfeldové a Jana Panenky a na Curtisově hudebním institutu ve Filadelfii u Mieczysława Horszowského. Do češtiny překládá americkou poezii; do angličtiny českou poezii.

³ Výstižný a pro celé autorčino dílo platný je v tomto smyslu verš: *Čas přepisuje deník na snář*. SHANFELDOVÁ, Y. *Místo neděle*. Brno – Zlín: Martin Stöhr, 2008, s. 8.

⁴ SHANFELDOVÁ, Y. *Výstava posedlostí*. Praha: Odeon, 2024, s. 81.

⁵ SHANFELDOVÁ, Y. *Výstava posedlostí*. Praha: Odeon, 2024, s. 80.

internalizováno, ohlašuje se v méně určitých obrazech, méně souvislých výpovědích, které navzdory dílčím konkrétnostem směřují k vyslovení obecněji platného, byť dočasného poznání. Psaní o sobě zde nabývá podoby nelineárního, překotného vršení vjemů, pocitů, vzpomínek a myšlenek v jediném proudu. Sdělení je méně srozumitelné, neboť je rovněž výpovědí o výpovědi. Autorka často reflektuje utvořenost svých veršů, hledá to správné slovo, sdružuje skutečná i zdánlivá synonyma, různými prostředky naznačuje, že psát znamená přemáhat hmotu jazyka, hledat ideální tvar. Je to obtížný, neukončený proces, nikoli hladký postup k předem zvolenému cíli. Čteme-li autorčiny mnohdy enigmatické verše, účastníme se spolu s ní dobrodružství vyslovování:

Všechny žaly.

*Slýchám o dopolední zahloubanosti a plachém,
cílevědomém spěchu, o příhrádkách zájmových
klubů, o náhlých zvucích při usínání, o černě
lesklém rámu neslýchaných nápadů, o estetických
předkrmech, o nemožnosti rozlišit prosté od
luxusního. Měkce na trní.*

*Neustále slyšet sprchu, když se zavřou kohoutky,
vyhrne se z ní pár těch největších, nejrychlejších
kapek.*

*Před vším stojí kamenná nádoba přemrštěné
velikosti. Kolem cupitá oceán. Ústřice, ostrice, a na
čupřině dálky – domáckost.*

*Dorazit uprostřed týdne, dostat pokoj. Zklamání
tichých stavů v cizím městě. Ten hrozný pocit lásky.⁶*

Básně *Výstavy posedlostí* ukazují, nakolik autorka vlastně žije v řeči, v těch krátkých okamžicích, kdy hledá a nachází nejpřiléhavější slova. A toto hledání a nacházení nikdy nekončí, neboť účinek se rozplývá, jakmile jsou slova vyslovena, respektive napsána a vydána. Dobrodružství vyslovování se tak neustále opakuje. Dokud autorka píše, pobývá v mateřštině a existuje v jistém smyslu úplněji.

2. Deník pastýřky

Snaha vypsát vlastní zkušenost, a porozumět tak svému konání, pocitům a myšlenkám provází i básnickou prvotinu **Lenky Chýle** (*1992)⁷ *Raná* (2024). Kniha dostala jméno podle hory vzdálené asi šest kilometrů severně od Loun, na jejichž svazích autorka od dubna do srpna 2022 pásala ovce. Původní deníkové záznamy Chýle přepsala do podoby pětidílné sbírky, v níž chronologicky sleduje události jednotlivých měsíců.

⁶ SHANFELDOVÁ, Y. *Výstava posedlostí*. Praha: Odeon, 2024, s. 74.

⁷ Autorka vystudovala dějiny evropské kultury na Katolické teologické fakultě Univerzity Karlovy. Pracuje jako učitelka českého jazyka na gymnáziu v Praze a jako lektorka v Centru architektury a městského plánování Praha. Žije v Praze.

Každý oddíl je předznamenán úryvkem z mytologizujícího vyprávění o tajemné hoře a jejích obyvatelích. S lyrickým bezčasím těchto pasáží kontrastují básně stylizované jako více či méně věcný komentář k tomu, co se na vrcholu hory děje, co pastýřka prožívá a cítí, co si uvědomila a jak úspěšně se jí daří plnit svěřený úkol – dohled nad stádem ovcí.

Ve sbírce se střídají básně několikerého druhu. Předně jsou to poetizované momentky ze života ovcí, které vynikají bezprostředností podání: *Když ovce kaděj / otevře se jim řitní otvor / jako brána kosmický lodi / vypadnou bobky nebo hrouda / a celý to růžový očko se mžikem zavře / jako clona objektivu / ocas spadne jak opona // každodenní představení / nekonečno repríz.*⁸ Vedle těchto ve své podstatě realistických pozorování se objevují o stupeň komplexnější básně, které vnější, atmosférické dění na svazích hory konfrontují s rozpořením pastýřky. Co sama cítí nebo si představuje, domnívá se spatřovat v krajině kolem sebe. Krajina ji inspiruje a zrcadlí její touhu. Vědomí, že píše literaturu, se zde prolíná s bezelstně přímočarým podáním: *fouká / mohutné výdechy / ochlupení sedla je dnes tolik vzrušené i když opuštěné / stačí už jen olíznout deštěm / extáze má podobu bouřky / orgasmické blesky / třesky plesky / jsem nadřžená.*⁹

Pokud jde o míru zobecnění, nejzazší poznání, a tedy i nejhutnější zkušenost vyslovují básně, které tematizují příčinu toho, proč pastýřka (i autorka?) odešla na Ranou a strávila tam pět měsíců v odloučení. Odešla z města, aby překonala milostné zklamání. Pětiměsíční pobyt mezi ovcemi, narušený jen občasnými návštěvami příležitostného milence nebo pastýřů z okolí, představuje iniciační cestu, na jejímž konci přichází prozření, vykupující přiznání vlastní nemohoucnosti, ztráta dosavadních iluzí a nalezení nových životních podnětů. Deník pastýřky je tedy deníkem překonávání životní krize:

Doslov

*po měsíci opět na Raný
přicházím v šeru
vše hledím pohledem
známý obrysy
ztichlej prostor
záře jen od Loun
[...]
škrábu se do kopce
vyhýbám se hlohům
nadechuju se na vrcholu
občasný zabečení polyká vítr
kteřej všecko odvane
nakonec vždycky všecko odvane*¹⁰

⁸ CHÝLE, L. *Raná. Deník pastýřky*. Čelákovice: Ouklejšky, 2024, s. 40.

⁹ CHÝLE, L. *Raná. Deník pastýřky*. Čelákovice: Ouklejšky, 2024, s. 42.

¹⁰ CHÝLE, L. *Raná. Deník pastýřky*. Čelákovice: Ouklejšky, 2024, s. 127.

3. Za hranice lidského vnímání

Ojedinelým způsobem zúročil svoji zkušenost v poezii básník **Luboš Svoboda** (*1986).¹¹ Impulsem k napsání knihy *Koleje jsou pevně přibité k vidění* (2024) se na rozdíl od dvou dříve vydaných sbírek¹² stala zdánlivě neliterární příležitost – experimentování s VR headsetem neboli brýlemi pro virtuální realitu. Námětu na knihu předcházeli autorův teoreticko-praktický zájem o imaginaci digitality, kterou jako pojem básnické tvorby 21. století Svoboda spolu s kritikem a teoretikem médií Palo Fabušem¹³ pojednali v esejí *Od počítače nelze odejít*. Závěry eseje vycházejí z předpokladu, že všudypřítomná digitalizace dalekosáhle a nevyhnutelně ovlivňuje naši existenci, podmiňuje naše myšlení i jednání v aktuálním světě a staví nás před otázku, co dnes definuje člověka jako člověka. Podle Svobody a Fabuše se básníci a básničky digitálnímu prostředí obvykle vyhýbají, technologie jsou pro ně pouhými rekvizitami současnosti, nikoli stavem lidství. Svět se však s rozvojem a rozšířením počítačů radikálně proměnil: „Myšlení je imaginací, když se obrací k sobě. To znamená, že svět jako takový již nevzniká ani tak mechanicky či organicky, jako spíš reflexivně, imaginativně, vynaložením sil psychických spíše než fyzických – hlavou spíše než rukama. Postupem asociace spíše než kauzality: ukázáním, dotekem, výrazem a výpočtem, pojmenováním a určením spíše než pohybem, tahem, nošením a zvedáním.“¹⁴

Knihy *Koleje jsou pevně přibité k vidění* s podtitulem *Reportáž z rozhraní líčí básnický objevnou cestu za hranice lidského vnímání*.¹⁵ Záznamy autorovy zkušenosti s virtuální realitou se zde prolínají s reflexemi této zkušenosti i s představami pobytem ve virtuální realitě vyvolanými. Mluvíci registruje odchylky od obvyklého způsobu vnímání prostoru: *Svět se sotva pozorovatelným dorovnáváním / přizpůsobuje tomu, jak se dívám*; žasne nad novým, literatuře ne nepodobným způsobem uskutečňování: *Stačí zmáčknout tlačítko, a co má být přede / mnou, je okamžitě přede mnou*; nebo s údivem zjišťuje, že virtuální realita dosavadní skutečnost aktualizuje: *Dobře známé je méně realistické než to, / co mám možnost spatřit poprvé*.¹⁶ S pomocí brýlí pro virtuální realitu básník načas překonal meze svého vnímání, ale co je cennější, učinil viditelným to, co pro samu blízkost neviděl:

*Po víkendu v brýlích se mi při brouzdání
na mobilu zjevilo v mém zorném poli
něco cizího.*

Byly to mé ruce.

V první chvíli vypadaly jako úchopy.

*Ruce začaly znamenat a dělat ještě trochu něco
jiného – dalšího.*¹⁷

¹¹ Autor vystudoval Vyšší odbornou školu publicistiky a Literární akademii Josefa Škvoreckého (dnes Vysoká škola kreativní komunikace) v Praze. Žije v Praze.

¹² *Výpadáme, že máváme* (Praha: Fra, 2014) a *Rád čichám ke zvířatům, která jsi vycpala ty* (Praha: Rubato, 2023).

¹³ Už dříve společně vydali *Přednášku o vznikavosti* (Praha: Lačnit 2017), ve které se zamýšleli nad možnostmi umělecké tvorby v digitálním věku.

¹⁴ SVOBODA, L.; FABUŠ, P. „Od počítače nelze odejít. O imaginaci digitality“, *A2*, 18, 2022, č. 6, s. 26–27; cit. s. 26.

¹⁵ Před vydáním knihy autor uveřejnil několik básní spolu s komentářem P. Fabuše a simulací virtuálního prostředí. Viz SVOBODA, L., „Koleje přibité k vidění“, *Psi víno*. [online] Dostupné z <<https://www.psinovo.cz/koleje-pribite-k-videni/>>.

¹⁶ SVOBODA, L. *Koleje jsou pevně přibité k vidění*. Praha: Rubato 2024, s. 11, 20 a 44.

¹⁷ SVOBODA, L. *Koleje jsou pevně přibité k vidění*. Praha: Rubato 2024, s. 52.

Tři básnické knihy z loňského roku ukazují, nakolik je zkušenost autorky či autora výchozím podnětem, nebo přímo materiálem básnické promluvy, která bývá poněkud schematicky chápána jako prostor čiré obraznosti. Ačkoli verše Yvety Shanfeldové navenek mohou působit jako obtížně proniknutelný sled disparátních představ, stojí za nimi autorčina sebezáchovná snaha porozumět vlastní minulosti. Lenka Chýle přepsala svůj deník do podoby básnické sbírky, jejíž kompozice opisuje iniciační cestu za sebezpoznáním. Luboš Svoboda prostřednictvím VR headsetu na vlastní smysly poznal hranice lidského vnímání, avšak neobvyklá digitální zkušenost prohloubila jeho znalost materiálního světa. Všichni tři hledali a našli způsob, jak vyslovit svoji zkušenost poezií a tím lépe porozumět tomu, co vlastně prožili nebo prožívají. V kontextu současné domácí básnické tvorby představuje důraz na zkušenost jednu z možností, jak posílit autenticitu literárního sdělení v záplavě virtuálních obsahů současnosti.

Jazyková poradna

Zápis hlásky [ú]

Ivana Svobodová, ÚJČ AV ČR v Praze

svobodova@ujc.cas.cz

Klíčová slova: hláska [ú], písmena *ú*, *ů*, zápis slova [štrůdl], Internetová příručka, pravopisné změny

Key words: phoneme [ú], letters *ú*, *ů*, spellingoftheword [štrůdl], Internet Language Reference Book, orthographicchanges

Graphemic representation of the phoneme [ú]

Our article deals the graphemic representation of the phoneme [ú] in certain expressions, such as the word [štrůdl], and the reasons that led to the change.

Náležitý zápis samohlásky [ú], a to buď jako písmena *ú*, nebo *ů*, nebývá častým předmětem tazatelských zájmů. Čas od času se ozvou hlasy o nadbytečnosti *ů* s návrhem na jeho zrušení, např.: „Obracím se na vás s dotazem, proč stále píšeme *ů*. [...]“. Připadá mně téměř úsměvné, že podle Pravidel českého pravopisu mohou psát řadu slov, tak jak se mi zlíbí (*diskuse* i *diskuze*, *sází* i *sázejí*, a mnoho dalších). Čeština není mrtvý jazyk, vyvíjí se. Tak proč se nevzdáme toho kroužku? Co by bránilo jeho zrušení? Důvodů, proč *ů* zachovat, je několik. Jeho zrušení by představovalo zásadní změnu. Pokud by byla přijata, všechny písemné texty by byly antikvovány a musely by být vydány znovu. Je třeba si zároveň uvědomit, že pro přijetí radikálních změn musí být vhodné společenské podmínky. Na základě poradenských zkušeností je však zřejmé, že u naprosté většiny uživatelů češtiny by tato změna vyvolala negativní ohlas.

Zásady, kdy zvolit písmeno *ú* a kdy *ů*, nejsou složité a pisatelům výběr náležitého písmena v naprosté většině případů nečiní potíže a nechybují v něm. Najdou se pocho-pitelně výjimky. Mezi ně patří např. dvojice *kůra* ,ochranná vrstva kmene nebo větve‘,